

УДК 113:159.955

Мельник В. В.

кандидат філософських наук, доцент
кафедри управління, інформаційно-аналітичної
діяльності та євроінтеграції, Інститут управління
та економіки освіти Національного педагогічного
університету ім. М. П. Драгоманова
(Україна, Київ), doc.v.melnik@mail.ru

ОНТОЛОГІЧНІ, АКСІОЛОГІЧНІ ТА АНТРОПОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ РОЗВИТКУ СУЧАСНОГО СВІТУ

Проаналізовано онтологічні, аксіологічні та антропологічні засади розвитку сучасного світу, в контексті яких розглянуто поняттєво-категоріальний апарат даного соціально-філософського дискурсу, проблематика, яка відноситься до кожного із них. Розкрито положення про те, що сучасний світ базується на даній тріаді – онтології, аксіології, антропології, яка виходить на людину і зачіпає багато сучасних проблем – управління, політики, влади.

Ключові слова: онтологія, аксіологія, антропологія, буття, культура, культурна антропологія, архетип, антропологічна експертиза, сучасний світ, розвиток, глобалізація.

Онтологічні засади сучасного світу потребують пояснення поняття “онтологія”. Від грец. *ontos* – буття і *logos* – вчення, слово; англ. *ontology*; фр. *ontologie* – вчення про буття, фундаментальні принципи, найбільш загальні категорії і визначення сутнісного. Онтологія – це вихідна категорія аналізу світу, в якій фіксується переконання про існування оточуючого світу та самої людини. Існує багато різноманітних значень і відтінків онтології: 1) як начало всього суцього; 2) реальність, в якій існує людина; 3) структура нашого знання про світ; 4) картина світу, модель реального світу; 5) спосіб індивідуального буття людини; 6) вчення про граничні принципи і категорії буття. Саме онтологія як наука (метод, принцип) буття в його цілісності та універсальності визначає форми, фундаментальні принципи улаштування всього суцього та ототожнюється з метафізикою, яка включає як природне буття, соціальне буття, так і буття людини. Це свідчить, що аналіз буття може бути матеріальним і ідеальним, включаючи “першу” і “другу” природу, об’єктивний і суб’єктивний дух. Головна робота М. Гайдеггера “Буття і час” опублікована у 1927 р, в якій він дав аналіз людського існування, розглядає його як шлях до розуміння самого буття [1]. Методом М. Гайдеггера є феноменологія, яка була сприйнята ним від Е. Гуссерля.

Мета наукового дослідження – виявити онтологічні, аксіологічні та антропологічні засади розвитку сучасного світу, що розвиваються в умовах глобалізації, і породжують багато проблем даного характеру.

Дана мета реалізується в наступних задачах:

- проаналізувати онтологічні засади сучасного світу;
- виявити аксіологічні засади сучасного світу;
- обґрунтувати антропологічні засади сучасного світу.

В контексті запланованого аналізу відмітимо, що буття – інваріантне, порівнюється з такими категоріями, як реальність, дійсність, існування. На перший погляд здавалося б, що категорія “буття” є надзвичайно складною. У цьому контексті буття – це інтегральна характеристика світу в його цілісності. Буття – це сукупність всезагальних визначень, які зумовлюють положення людини в світі, її відношення до оточуючого середовища. Цю тезу підкріпимо тим, що онтологічні

засади розвитку сучасного світу залежать від історичних і культурних вимірів, частково співпадають з поняттям універсуму, космосу, природи, життя, Всесвіту. Попри стислі визначення буття як єдине ціле вказує на зв’язок, порядок чи ієрархію різноманітних видів, процесів, подій, що відбуваються, і розглядається у контексті сутності і різноманітності, пов’язаних з субстанційними основами буття, з самим процесом протікання подій. Безперечно, сутність буття – у вічному становленні єдності буття і небуття; це світ, що включає природу, світ, людину. Міркуючи з цього приводу відмітимо, що буття – це чисте існування, причина самого себе, воно самодостатнє, ні до чого не зводиться і ні з чого не виводиться. В контексті логіко-гносеологічного та онтологічного поєднання двох протилежних понять – об’єктивного і суб’єктивного – ми вводимо поняття “мезореальності”, яке допомагає виявити як об’єктивність, так і чисту суб’єктивність. Мезореальність трансцендує фрагменти об’єктивної реальності, яка виявляє, з однієї сторони, онтологічні умови свого існування, а, з іншої, суб’єктивну реальність, яка продукує умови існування особистості. Тому буття, на нашу думку, – це все, що реально існує, це матеріальні явища, соціальні процеси, творчі акти, які відбуваються у свідомості людини.

Як свідчить соціально-філософський аналіз, сутність буття отримує в багато характеристик: “буття – в – собі”, “буття – для – себе”, “поза-собою – направлене – буття”, “буття – в – другому”, “буття – для – інших”¹. Розгорнуту концепцію онтології вперше створили німецькі філософи, зокрема М. Гайдеггер у його роботі “Буття і час”, де був розроблений проект вчення про буття [1]. В той же час концепцію буття розробляли: К. Ясперс, який запропонував вчення про буття; Ж.-П. Сартр, який створив оновлену концепцію про буття в доробку “Буття і ніщо”; Е. Гуссерль – створив неklasичний варіант онтології. Проблеми буття розробляли засновник релігійної (католицької) антропології М. Шелер; “критичної онтології” – Н. Гартман, М. Мерло-Понті. Як свідчить аналіз, філософи розглядали буття як гранично широке поняття про світ і в той же час вважали буття незалежним від людини. Сучасні філософи розглядають людину як світ особливого буття, а світ – крізь призму людської свідомості. Так, І. Кант відмічав, що світ існує незалежно від свідомості, але оскільки світ, предмети і процеси світу пов’язані з людиною, то результати його усвідомлення невіддільні від людини. Центром антропологічних розвідок ХХ ст. є саме онтологія, духовно не ізольована свідомість людини, а духовне (свідоме і не свідоме), взяте в нерозривній єдності з людським буттям. Цей новий сенс і вкладається в традиційне поняття *Dasein* – (наявне буття, тут-буття). Ми солідаризуємося з тим, що в контексті феноменології, екзистенціалізму, персоналізму буття тлумачиться не як шлях від *sein* – буття взагалі, як це було в класичній онтології, а обирається зворотний шлях – від людського *Dasein* до світу, яким він бачиться людині і представляє собою метафізичні виміри людського буття [1, с. 47].

На нашу думку, такий підхід вважається не тільки реалістичним, а й гуманістичним, в центр якого ставиться людина, її свідомість, активність, умови

самореалізації. Згідно з М. Гайдеггером, Dasein тлумачиться як особливе людське буття, особливість якого у тому, що воно здатне “запитувати” про самого себе і буття взагалі [1]. Ось чому в категорії буття – екзистенція як фундамент, на якому повинна будуватись дана категорія і доповнюють буття як таке, що тісно пов’язане з поняттями “матерія” і “свідомість”. Буття людини – це продовження буття природи, не випадково воно включає ряд форм буття речей і станів: буття суспільства, буття людини, буття духовності (наука, культура, політика, право). Через категорію “буття” світ уявляється як дійсність, через єдність природи і людини, матеріального і духовного, об’єктивного і суб’єктивного. Найважливішими формами буття є простір, час, рух, які діалектично пов’язані з фундаментальними визначеннями простору і часу. Вони виявляються визначальними формами перетворення дійсності, спілкування і діяльності, формами відтворення і оновлення буття і життєдіяльності людей, які складають основу для нормативної регуляції людської взаємодії, що зумовлює ритм діяльності, утримує в собі важливе когнітивно-теоретичне і соціально-ціннісне навантаження. Буття як висхідна категорія аналізу світу – це висхідний принцип людського існування, яке вкорінене в певних особливостях людського життя як такого.

У зв’язку з цим М. Гайдеггер описує свою філософію як дослідження Буття. Його вважають екзистенціалістом, хоча він сам відкидає цей зв’язок, стверджуючи, що саме буття як таке, а не особистісне існування представляє для нього найбільший інтерес. Гайдеггер використовує термін Dasein (буття), щоб описати способи існування людської істоти, і стверджує, що людське життя радикально відрізняється від інших форм життя, тому що здатне пізнати себе і роздумувати про це буття. Людські істоти можуть вибрати автентичне життя, повністю розуміючи своє положення у світі, чи не автентичне існування, що походить на автоматизм, бездумне пристосування до світу. Людина повинна зрозуміти своє Буття як ціле, зрозуміти його як минуле, теперішнє і майбутнє [1, с. 226]. Сучасний (неавтентичний) глобалізований світ залишається світом небезпек, ризиків, конфліктів, суперечностей і протистоянь, страхів і хвилювань за свою долю, що ускладнює процес пристосування людини до нових життєвих умов і приводить до культурної, соціальної і політичної локалізації. Глобалізація прокладає шлях до генерації не тільки нової індивідуальності, але й зародження нового типу особистості, який стає однією з головних основ сучасних соціо-онтологічних процесів [3]. Буття особистості як висхідна категорія аналізу сучасного світу корелюється з певними процесами глобалізації, аналіз якого необхідний для формування стратегії будь-якого суспільства і держави.

Сучасні досягнення філософської науки свідчать, що аксіологічні засади сучасного світу потребують пояснення поняття “аксіологія” і “культура”. Аксіологія – вчення про цінності сучасного буття, аксіоми і постулати, із яких логічно виводяться положення теорії, які започаткував ще М. Вебер. Аксіологічний підхід до аналізу сучасного світу виник під впливом праць німецьких філософів і культурологів

кінця XVIII – початку XIX ст., коли поняття “культура” ототожнювалося передусім з духовною культурою. Еволюція людства з точки зору аксіології, визначалася тим, як і в яких формах еволюціонували релігійні, моральні, правові, філософські і політичні норми суспільства, його естетичні погляди і цінності. Аксіологія як система цінностей суспільства набуває форми взаємопов’язаної сукупності певних моральних норм, за допомогою яких регулюються норми всередині суспільства, підтримується його стійке існування і забезпечується безпека. Вищі цінності як місткі емоційно-образні узагальнення провідних соціокультурних орієнтацій визначають усі сфери життя, сенс існування людства. Поняття “культура” є узагальнюючим і має кілька визначень. Своім змістом воно охоплює культуру історичних епох, суспільства, окремих спільнот, особистості, видів людської діяльності. Діяльність людини зосереджена на виробництві матеріальних благ, творенні духовних цінностей, у зв’язку з цим розрізняють матеріальну й духовну культури. До матеріальної культури належать засоби виробництва й предмети праці, які використовують у сфері суспільного виробництва. Рівень і особливості її розвитку пов’язані з розвитком виробничих сил і зумовлені виробничими відносинами в суспільстві. Матеріальна культура є показником рівня практичного оволодіння людиною природою. До духовної культури належать стан освіти і науки, рівень освіченості населення, стан медичного обслуговування, мистецтво, моральні норми поведінки людей у суспільстві, рівень розвитку духовних потреб та інтересів людей. Отже, культура в контексті аксіологічних засад розвитку сучасного світу охоплює всі досягнення людини у сфері матеріального і духовного виробництва. Вона надзвичайно динамічна, оскільки будь-яке покоління може розвиватися лише на основі творчого осмислення і розвитку культурних надбань попередніх поколінь. Саме завдяки успадкуванню, розвитку і збагаченню їх відбувається відтворення і удосконалення суспільства. Надбання культури суспільства безпосередньо чи опосередковано використовуються у всіх сферах людського буття, у тому числі в менеджменті [2].

Запропонована модель дослідження свідчить, що культура як аксіологічна засада розвитку сучасного соціуму (організації, підприємства) базується на знаннях, вміннях, навичках, досвіді і є результатом особистого вкладу того, хто її проводить. Для її визначення достатньо чотирьох характеристик: 1) вона передбачає технічні знання в різних сферах управління, в сферах зв’язків з зацікавленими сторонами і циркуляції потоків в організації; 2) вона вписується в стратегію підприємства, яке має свої кадри і свої орієнтири; 3) вона базується на персональній компетенції, пов’язаної з вирішенням проблем і аналізом ситуацій; 4) вона передбачає етичні обов’язки зі сторони менеджера, який здійснює свою діяльність в рамках концепції особистої відповідальності за людей. Культура може привести до підвищення *ефективності за рахунок*: розширення знань про реальну ситуацію в організації. Розуміння соціального клімату, аналіз компетентності, аудит систем оцінки результатів, управлінський контроль стають зовсім іншими після

проходження фільтра культури. Культура стратегічних рішень покращує діагностику і реалізацію планів, вона дозволяє тестувати перспективність рішень і прогнозувати, які з них мають шанси на успіх, а які – ні. Увага до культури сприяє зростанню показників інтелектуального рівня і раціональності організації, усвідомленому прийняттю змін. Культура є колективним надбанням, так як включає в себе комплекс цінностей, створених групою, вона є першоосновою відносин, а, отже, і підвищення ефективності, так як формує уявлення; з культурою може асоціюватися певна концепція діяльності [3].

Стан наукового дослідження теми засвідчує, що в контексті філософської антропології, яка вплинула на розвиток людини, соціуму, влади та управління, антропологічна константа якого включає: 1) біологічну константу (свідомість, самосвідомість, розум, інтелект, творчі потенції); 2) соціокультурну константу (устремління до пізнання, віра, людські (гуманістичні) цінності, особистість). Під антропологічною константою (A=const) управління розуміється незмінна фундаментальна постійна характеристика людини, що входить у закони формування культури і є масштабною характеристикою соціокультурних процесів і культурних моделей онтологізації людини. В філософії І. Канта, наприклад, питання “що таке людина?” формулюється як основне питання філософії; Л. Фейєрбах ставить в центр філософії людину як чуттєво–тілесну істоту; ідеї Ф. Ніцше, Дільтея, Гуссерля сприяють підготовці філософської антропології, яку розвинули Шелер, Плеснер, Гелен, Ротхакер. Загальним для обговорення цього напрямку є намагання розглянути людину як цілісну істоту, пояснити її з природних особливостей, душевно–емоційної сфери, пізнавальних здібностей, соціальності.

Саме осмислення антропологічних засад сучасного світу потребує пояснення поняття “антропологія” (філософська, політична, культурна, управлінська). Філософська антропологія – це: а) філософські дослідження природи людини та її сутності; б) течія у західній філософії. Мета антропології – утвердження інтелекту і творчості в діяльності як окремої людини, так влади і управління, адже управлінці породжують культуру, а культура – діяльність управлінців. Основою буття управління є цінності, які формують його культурний світ. Центральною категорією культурної антропології є категорія “діяльності”, під якою слід розуміється культуротворча діяльність управління, результатом якої є виникнення культури і перетворення її на життєве середовище цивілізаційної історії України. М. Ландман розглядає людину як цінність, що є витвором і знаряддям духу, який формується культурою і сам її створює, саме тому й управлінська діяльність є витвором і знаряддям духу управлінців. У фундаменті культурної антропології – культура як система знаків і символів індивідуально емпіричного ставлення людини до навколишньої дійсності, яка герменевтизується як специфічна потенційність соціально–культурних надбань людства,

Для аналізу онтологічних, аксіологічних та антропологічних засад розвитку сучасного соціуму слід включити теоретико–праксеологічну концепцію соціальної антропології. Остання являє собою вчення

соціальної організації окремих етносів і суспільств, що включають звичаї, мову, економічний та політичний лад, родинні звичаї, стосунки, поділ праці, міфологію, релігію та ін. Сучасні принципи соціальної антропології, які закладені Ф. Боасом і Б. Малиновським на межі XIX–XX століть полягають в культурному релятивізмі, міжкультурних зіставленнях дослідження суспільства. Людина, будучи істотою фізичною, живе згідно з законами матеріального світу у єдності своїх матеріальних та духовних проявів, тому належить до матеріального і духовного світу. Існування окремої людини є первинним для людської сутності і зводиться до створення як матеріальних, так і культурних цінностей. Соціальні антропологісти розуміють під “культурою” своєї спільноти звичаї і ритуали, вироблені на протязі всієї історії її становлення; загальний клімат організації і характерні методи роботи з людьми, а також проголошені нею цінності і її кредо. Культура пов'язана з певними цінностями, що формуються в організації і суспільстві. Культура – це сукупність цінностей, переконань і способів мислення і розуміння оточуючого світу, який є загальним для всіх членів організації, що зачіпає кожного, формує почуття організаційної ідентичності і породжує вірність більш високим цінностям і переконанням.

На нашу думку, управлінська антропологія як теоретична матриця сучасного світу постає визначним фактором успішного функціонування промислових підприємств, що представляють собою складно організовані соціотехнічні системи, які забезпечують регулювання і самоорганізацію соціальних процесів. Антропологічний фактор управління являє собою організаційно–управлінську діяльність соціальних агентів, що включені в систему управління соціальними процесами і забезпечують їх управлінські функції у відповідності з розвитком виробництва і рівнем розвитку антропологічної концепції на виробництві, організації, соціумі. Введення поняття “антропологічний фактор” у концепцію управління дозволяє зафіксувати багаторівневий характер управлінської взаємодії, при якій одна й та ж особа здатна виступати по вертикалі багаторівневої управлінської структури одночасно суб'єктом і об'єктом відносно більш високого рівня [4, с. 215].

Солидаризуючись з вченими антропологами та виходячи з функцій управлінської культури, ми виокремлюємо в її структурі два рівні: 1) програмно–цільовий, що включає ідеологічну і морально–психологічну компоненту; 2) організаційно–практичний (нормативний), що забезпечує нормативне регулювання соціальної діяльності. Такий підхід дозволяє оптимізувати антропологічний фактор управління засобами управлінської культури. Уявляється, що в сучасних умовах модернізації сучасного українського суспільства стабілізуюча роль у функціонуванні управління належить державі, яка повинна виступати як системний соціальний регулятор, що виконує координуючі функції і забезпечує формування єдиного соціального простору. При цьому управлінський вплив соціальних інститутів повинен доповнюватися процесами самоорганізації і самоуправління, акторами яких виступають безпосередні суб'єкти господарюючої діяльності, що діють в лабіринті соціальних та

економічних проблем. В основі антропологічної експертизи лежить оцінка рівня і характеру відповідності реформ, які проводяться, з метою здійснюваних перетворень об'єктивним уявленням про місце у створюваній управлінській моделі майбутнього людини [5].

Отже, як свідчить попередній аналіз, антропологічна експертиза є необхідним продовженням і природним завершенням процесу об'єктивації, своєрідною саморефлексією, здійснюючи яку, людина усвідомлює себе дійсним активним суб'єктом історії, творцем свого індивідуального соціального буття. Захистити людину в умовах ринкової економіки можливо, втілюючи у життя управління, в основі якого: справедлива і економічно орієнтована податкова система, соціально орієнтоване розподілення бюджетних ресурсів, морально і економічно підтримуване меценатство, різноманітні форми благодійності.

Можемо узагальнити, що на відміну від соціології, культурна антропологія робить акцент на розумінні суспільства як цілості та на виявленні активного суспільства “зсередини”, за реальної активної участі антропологів у діяльності цього суспільства. Один із засновників культурної антропології, теоретик структурно-функціонального підходу Е. Дюркгейм запропонував “органічний” погляд на суспільство, в контексті якого функціонування уподібнюється життєдіяльності організму, причому суспільні структури аналогічні органам та системам тіла. Водночас він вважав, що соціальна дійсність зі своїми фактами є особливою реальністю, існує на іншому рівні, ніж буття індивіда з його потребами та психікою.

В рамках даного дослідження аксіологічні засади аналізу сучасного світу зводяться до культури. Культура як протилежність біологічного: антропологі використовують це поняття в якості сукупного, що означає символічні аспекти людського суспільства. Це те, чому можливо навчитися: мова, звичаї, весь комплекс умовностей, так як людська поведінка має культурну зумовленість. Культура як протилежність природи: культура протиставляється варварству і природному стану; як сукупність всього самого кращого в людському світі, єдність художніх досягнень і досконалості. Культура як протилежність структурі: культура виступає цементованим впливом, що дозволяє зберегти структуру суспільства; забезпечує інтеграцію і цілепокладання. Культурне як протилежність матеріального: культура – це сфера переконань, ідей і практик; що має те ж значення, як і поняття ідеології. Культура як образ життя: соціальні групи можуть відрізнитися переконаннями, мовою, одягом, смаками, уподобаннями відносно музики, інтер'єру, харчування та інших рис, що характеризують образ життя; сучасним суспільствам властива постійно зростаюча фрагментація. Культура виступає як концентрований організований досвід людства, як основа розуміння, осмислення, прийняття рішення, як рефлексія всякої творчості, основа консенсусу, інтеграції всякої творчості, чотирьох характеристик: вона передбачає технічні знання в різних сферах управління, в сферах зв'язку з зацікавленими сторонами і циркуляції потоків

в організації; вона вписується в стратегію підприємства. Тому в її основу покладені архетипи.

Онтологічні, аксіологічні та антропологічні засади розвитку сучасного світу включають *архетипи* (від грец. *arche* – начало і *typos* – образ, первообраз, проформа) – поняття, яке у розвитку сучасного соціуму відіграє головну роль. Під шаром “особистого несвідомого” вкладається основний зміст і предмет вивчення класичного психоаналізу З. Фрейда. К. Юнг виявляє “колективне несвідоме”, що трактується як загальнолюдська засада душевного життя індивідів, що передається, а не формується на основі індивідуального досвіду. Якщо в особистому несвідомому основну роль грають “комплекси”, то структуроутворюючими елементами колективного несвідомого являються архетипи як універсальні моделі несвідомої психічної активності, які визначаються людським мисленням і поведінкою. Архетипи – це кантівські “ап'юріорні” форми пізнання, проте позбавлені абстрактності і емоційно визначені. Архетипічні уявлення (символи) – це результат сумісної роботи свідомості і колективного несвідомого. Символи є єдність прозорого свідомості образу і неексплікованого смислу, що приводить до глибинних основ психіки. *Архетип* – це ті символічні образи, емоційно-динамічні моделі, що залишилися у пам'яті людини острівцями закодкованої інформації, у психіці – емоційно забарвленими переживаннями, залишками енергетичного етнокультурного піднесення.

Можемо відмітити, що *архетипи* як основа аксіологічного осмислення сучасного світу – це універсальні праобрази, праформи поведінки і мислення, система настанов і реакцій, яка визначає життя людини; формальні зразки поведінки або символічні зразки, на основі яких оформлюються конкретні, наповнені змістом зразки, що відповідають в реальному житті стереотипам діяльності людини. Праформи, чи архетипи характеризують розвиток соціокультурних явищ; вони не заперечують соціального та культурного прогресу, а, навпаки, є показником його результативності. Чим ґрунтовніше культурно завершення, тим більше людських досягнень залучено до підготовки і здійснення. Тому найвищі здобутки людства вкорінені в особистості і творчості [6].

В контексті соціально-філософського осмислення *архетип* як регулятор психічного життя передається традицією, мовою, є “символом єднання” (К. Юнг). Партикулярний архетип, заснований на побутовій культурі соціальної взаємодії, демонструє смислотворчі ознаки і визначається ритуальним характером комунікацій. Людям і спільнотам, що відповідають даному архетипу, притаманна висока соціальна стійкість, вони слабо піддаються впливам поза рамками звичного побутового ритуалу. Духовний архетип, що базується на звичних цінностях, характеризує соціальну культуру більш відкритих і масштабних спільнот, які досить часто вступають у взаємодію з іншими соціальними культурами, і визначається традиційним характером комунікації, слугують основою соціального механізму адаптації іншопольованих образів. Політичний архетип характеризує людей і субспільноти, зорієнтовані на соціокультурний ціннісний світ, визначає суспільний договір, писане

право, закон. Національний архетип характеризує визнання метасоціальної, надетнічної, міжрелігійної і наддержавної єдності.

Як свідчить соціально-філософський аналіз, в системі *універсалій сучасного соціуму* виражені найбільш загальні уявлення основних сторін людської життєдіяльності: про місце людини в світі, соціальні відносини, духовне життя і цінності людського світу, природу і організацію її об'єктів. Вони виступають в якості свого роду глибинних програм, які передбачають відтворення всієї різноманітності конкретних форм і видів поведінки діяльності соціальної організації. В світоглядних універсаліях культури можна виділити певний інваріант, всезагальний зміст, властивий різним типам культури і утворюючий глибинні структури людської свідомості. І цей шар змісту не існує в чистому вигляді сам по собі, він поєднаний із специфічними смислами, властивими культурі історично певного типу суспільства, який виражає особливості способів спілкування і діяльності людей, збереження і передачі соціального досвіду, прийняту в даній культурі шкалу цінностей. Саме ці смисли характеризують національні та етнічні особливості кожної культури, властиве відношення до природи, праці, особистості. Вони визначають специфіку не тільки далеких, але і споріднених культур – наприклад, відмінність японської від китайської, американської від англійської і т.п. В свою чергу, історично особливе в універсаліях культури завжди конкретизується у великій безлічі групових і індивідуальних світосприймань і світопереживань. Для людини, сформованої відповідною культурою смисли її світоглядних універсалій частіше всього виступають як презумпція у відповідності з якими він буде життєдіяльність і які він часто не усвідомлює в якості її глибинних засад. Смисли універсалій культури утворюють категоріальну модель світу, що виявляються у всіх сферах культури того чи іншого історичного типу в мові, феноменах моральної свідомості, філософії, релігії, художньому освоєнні світу, функціонуванні техніки, політичній, організаційній, управлінській культурі.

Висновки. Отже, онтологічні, аксіологічні та антропологічні засади сучасного світу формуються в умовах суперечностей глобалізованого світу. Сутністю розвитку сучасного світу є перетворення онтологічних, аксіологічних та антропологічних засад на єдину структурно-функціональну систему, організовану за універсальними принципами, що дозволяє розкрити в повній мірі можливості сучасного соціуму. Культурний аспект цього процесу пов'язаний з багатьма протиріччями, оскільки в ньому поєднуються несумісні феномени, нав'язані рекламою стандарти масової культури суспільства споживачів. Процес глобалізації безповоротний, протистояння йому недоцільне і безглузде. Проблема полягає в "селекціонуванні" цінностей, що проникають в Україну у процесі соціально-економічної трансформації, у відборі фундаментальних цінностей ринкового суспільства, поєднанні їх з національно-етнічними цінностями, які, своєрідно виявляючись, становлять культурно-цивілізаційну основу життя кожної нації. Онтологічні, аксіологічні та антропологічні засади сучасного світу

сприяють розвитку соціального капіталу, який є фундаментальною основою демократичного суспільства та ринкової економіки. Наявність міцного соціального капіталу має позитивний вплив на ефективність управління, має можливість вплинути на вихід України з системної кризи та вийти на передові рубежі соціального, інтелектуального, технічного і технологічного прогресу.

Список використаних джерел

1. Хайдеггер М. Время и бытие: Статьи и выступления. – М.: Республика, 1993. – 447 с.
2. Воронкова В. Г. Метафізичні виміри людського буття (проблеми людини на зламі тисячоліть): [Монографія] / В. Г. Воронкова. – Запоріжжя: Павел, 2000. – 176 с.
3. Мельник В. В. Соціально-філософський аналіз взаємовпливу і взаємодії особистості і глобалізованого соціуму / В. В. Мельник // Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії: [зб. наук. пр.]. – Запоріжжя: Вид-во ЗДІА, 2011. – Вип. 46. – С. 96–108.
4. Воронкова В. Г. Філософія розвитку сучасного суспільства: теоретико-методологічний контекст: [Монографія] / Валентина Григорівна Воронкова. – І.: РВВ ЗДІА, 2012. – 262 с.
5. Бех В. П. Социальный организм: философско-методологический анализ. – Запорожье: "Тандем-У", 1998. – 186 с.
6. Ильенков Э. В. Личность и творчество [Электронный ресурс] / ред.-сост. И. П. Фарман. – М.: Языки русской культуры, 1999. – 272 с.

References

1. Hajdegger M. Vremja i bytie: Stat'i i vystuplenija. – M.: Respublika, 1993. – 447 s.
2. Voronkova V. G. Metafizychni vymiry ljudz'kogo buttja (problemy ljudy na zlami tysjacholit'): [Monografija] / V. G. Voronkova. – Zaporizhzhja: Pavel, 2000. – 176 s.
3. Mel'nyk V. V. Social'no-filosofsk'kyj analiz vzajemovplyvu i vzajemodii' osobystosti i globalizovanogo sociumu / V. V. Mel'nyk // Gumanitarnyj visnyk Zaporiz'koi derzhavnoi' inzhenernoi' akademii': [zb. nauk. pr.]. – Zaporizhzhja: Vyd-vo ZDIA, 2011. – Vyp.46. – S. 96–108.
4. Voronkova V. G. Filosofija rozvytku suchasnoho suspil'stva: teoretyko-metodologichnyj kontekst: [Monografija] / Valentyna Grygorivna Voronkova. – I.: RVV ZDIA, 2012. – 262 s.
5. Beh V. P. Social'nyj organizm: filosofsko-metodologicheskij analiz. – Zaporozh'e: "Tandem-U", 1998. – 186 s.
6. Il'enkov E. V. Lichnost' i tvorchestvo [Elektronnyj resurs] / red.-sost. I. P. Farman. – M.: Jazyki russkoj kul'tury, 1999. – 272 s.

Melnyk V. V., PhD in philosophy, associate professor of philosophy department in management information and analytical activities and European Integration of the Institute of Management and Economics of Education, National Pedagogical Dragomanov University (Ukraine, Kyiv), doc.v.melnyk@mail.ru

Ontological, axiological and anthropological foundation of the development of the modern world

Analyzed the ontological, axiological and anthropological Foundation of the development of the modern world, in the context which describes the conceptual and categorical apparatus of this socio-philosophical discourse, issues that relate to each of them. Revealed the fact that the modern world is based on the triad – ontology, axiology, anthropology, which goes out to the man and touches on many contemporary issues of governance, policy, and power.

Keywords: ontology, axiology, anthropology, Genesis, culture, cultural anthropology, anthropological expertise, modern world, development, globalizacija.

Мельник В. В., кандидат философских наук, доцент кафедры управления, информационно-аналитической деятельности и евроинтеграции, Институт управления и экономики образования Национального педагогического университета им. М. П. Драгоманова (Украина, Киев), doc.v.melnyk@mail.ru

Онтологические, аксиологические и антропологические основания развития современного мира

Проанализированы онтологические, аксиологические и антропологические основания развития современного мира, в контексте которых рассмотрен понятийно-категориальный аппарат данного социально-философского дискурса, проблематика, которая относится к каждому из них. Раскрыто положение о том, что современный мир базируется на данной триаде –

онтології, аксіології, антропології, котра виходить на человека и затрагивает много современных проблем – управления, политики, власти.

Ключевые слова: онтология, аксіологія, антропология, бытие, культура, культурная антропология, антропологическая экспертиза, современный мир, развитие, глобализация.

* * *

УДК 130.2:316.347(477):7.046

Тополь О. В.

доктор філософських наук, професор,
завідувач кафедри соціальних наук і технологій,
Чернігівський національний технологічний університет
(Україна, Чернігів), topololga@ukr.net

АРХЕТИПИ СВІТОУСТРОЮ ТА ЖИТТЄУСТРОЮ ЛЮДИНИ В УКРАЇНСЬКІЙ ФІЛОСОФСЬКІЙ ТРАДИЦІЇ

Розглянуті архетипи, які дають розуміння начал, структури та умов існування світу та архетипи, на підставі яких створюється образ людини. Подане розуміння мудрості як джерела розвитку індивідууму, з одного боку, і як умова розвитку суспільства – з іншого, оскільки кожна людина бере участь у спільному способі існування й в цьому процесі перетворює суспільство і саму себе, самовдосконалюючись – примножує універсальне суспільне знання. Зроблені висновки: мудрість є внутрішнім інтегративним особистісним утворенням, яке спонукає людину до пошуків найвищої істини та виступає мотивацією до розумних дій стосовно світу та інших людей; мудрість є архетипом, який інтегрує людей у спільноту; узгодженість дій на засадах мудрості окремих індивідуумів між собою сприяє безконфліктному існуванню окремої спільноти серед людства; збереження власної ідентичності вимагає згуртованості спільноти за ключовими цінностями, такими як Батьківщина, рідна мова, культура, власна історія, традиції; мудрість виступає об'єднуючим началом українського соціуму, а “немудрість” – руйнівним і роз'єднуючим.

Ключові слова: архетип, мудрість, мікрокосм, макрокосм, світоустрій.

В наш час, із загостренням потреби в самоідентифікації українців з вільним, висококультурним народом, який має довести собі та світовій спільноті право на самостійне існування своєю дієдатністю та силою духу, збільшується інтерес до джерел української філософії як до закарбованої в них мудрості народу. Народ, змушений боротися за своє існування, завжди спирається на базові цінності, які зумовлюють життя індивідууму та спільноті. Однією з таких основ є мудрість.

Мудрість у праукраїнській спільноті природно самовідтворювалася в процесі життя. Мудрістю з давніх часів вважалося проникнення, розуміння засад світобуття, уміння на основі здобутого знання і досвіду безпомилково діяти у різних обставинах буття. М. Попович зазначає: “Поняття мудрості включає уявлення про єдине, узагальнене знання, що інтегрує всю інформацію про світ” [4, с. 37].

В.Шевченко Мудрою називає людину, яка “спроможна пов'язати переконливе тлумачення загальних підстав і причин життєбудівництва і світоустрою з пізнанням і використанням конкретних начал і причин у межах світу спільноти”, а немудрою або глупою – людину, “котра до речей і людей, а також до всього порядку світобуття ставить на основі мір якоїсь однієї обмеженої мудрості” [8, с. 27].

Поняття мудрості не отожднюється з розумом, оскільки включає не лише раціональний, а і інтуїтивний рівень пізнання, а також проявляється не лише в наявності певних знань, а і в умінні переконувати, відстоювати свою думку. Непохитність, послідовність, зваженість рішень, поміркованість дій – ознаки мудрої поведінки.

Мудре ставлення до світу проявляється в турботі про нього, охороні його багатств, а мудре ставлення до людей – в любові та повазі до них. “Мудрість – це світоглядне поняття або архетип, що інтегрує організацію і взаємодію людей у спільноті” [8, с. 29].

Тлумачення Мудрості тісно пов'язане з розглядом питань про структуру світоустрою та життєустрою людини, базових основ і умов існування індивідууму та людської спільноти. **Метою** даної статті є аналіз світоглядних уявлень, специфічно притаманних національному способу мислення, які стали джерелом філософських роздумів наступних поколінь вітчизняних мислителів.

Вироблені в межах міфології символіко-інформативні засоби та архетипи культури українського народу, за допомогою яких пояснюються людина і світ, особливості життя людини та її відносини в спільноті, є підґрунтям національної філософії. Архетип (грец. ἀρχή (arche) – початок; τύπος (typos) – тип, образ, прототип, проформа) – це прообраз, початковий образ, ідея, первісна форма для наступних утворень. Філософія на відміну від міфології, в якій завжди присутні сакральні мотиви, у тлумаченні архетипів зосереджується на реальних змістах, питаннях світобуття людини.

Філософія кожного народу виділяється не стільки структурною архетипів, скільки акцентами, що робляться при їх осмисленні з урахуванням конкретних умов існування. При аналізі питань світоустрою філософія спирається не лише на загальнолюдські цінності, якими є земля, життя, родина тощо, але і на їхню ціннісну ієрархію в бутті власного народу. Українська філософія як вчення про участь людей у спільному способі світоіснування виробляється на підставі тривалого пізнання і тлумачення структури світу в межах етнічної культури; створює теоретико-символічний образ світу, на який вітально, практично й пізнавально спирається людина.

В українській філософії з самого початку її формування світ розумівся складним (сущим), який складався з начал (сутностей). Пізніше, у трактатах українських вчених XVII–XVIII ст. в значенні “сутність” вживаються такі терміни, як грецьке “стихії” або “елементи”, латинське “субстанції”. У подальшому (XIX–XX ст.), хоча і змінювалась термінологія, чи витлумачувався світ як сукупність народів, які проживали на своїх територіях (П. Куліш) або як зв'язок поселень, об'єднаних навколо центра (В. Винниченко) – в українській філософії зберігалось визнання складності, багатоначальності світу, єдності його частин. У різні історичні періоди певні начала, частини світу можуть набувати більшої значимості для людей, що віддзеркалюється у нових поняттях, які характеризують світ, наприклад, “середовище”, “довкілля”, “всесвіт”, “універсум”, “космос”, “дійсність” тощо.

Українська філософія визнає, що началами світоустрою є земля, вода, повітря і вогонь, саме в цих “начатках” перебуває зміст речей, подій і людського життя (Л. Баранович). Дослідники І. Мірчук, О. Кульчицький, І. Бичко та ін. відзначають, що в українській філософії чільне місце в ієрархії сутностей займає земля як народжуюче (творче), плодоносне начало. Архетипи “Неньки-природи” та “Землі-матері”